

NEZÁJEM POVĚŘENÝCH. PŘÍSTUP ČESKÝCH POLITIKŮ A POLITIČEK, ÚŘEDNÍKŮ A ÚŘEDNIC K OTÁZKÁM GENDEROVÉ ROVNOSTI V OBDOBÍ PŘED VSTUPEM ČR DO EU / ALENA KŘÍŽKOVÁ

Teprve Evropská unie legitimizovala pro českou politickou sféru nutnost zabývat se problematikou genderové rovnosti a postavením žen v naší společnosti, na kterou představitelky a představitelé českého ženského hnutí a odbornice a odborníci zabývající se otázkami genderové rovnosti upozorňovali v průběhu celých 90. let, a posunula tuto problematiku mezi zásadní otázky transformace, kam dříve nikdy nepatřila (Čermáková a kol. 2000). Zástupkyně ženských nevládních neziskových organizací (dále NNO) se shodují na tom, že nebyť příprav ČR na vstup do EU, genderová problematika by nikdy nedostala takové politické pozornosti jako v posledních pěti letech před vstupem ČR do EU v roce 2004. Evropská argumentace, která jasně deklarovala existenci diskriminace podle pohlaví, postavila nutnost řešení této problematiky na vládní úroveň. Normy Evropské unie posloužily jako argumenty pro aktivity ženského hnutí a navrhované změny, které by dříve byly pravděpodobně odsouzeny k zániku (Zippel 2004). Česká republika byla mezi zeměmi, které byly během období příprav na vstup do EU (1998 – 2004) kritizovány Evropskou komisí v jejich pravidelných hodnotících zprávách za nedostatečný postup při zavádění legislativy genderové rovnosti (Lorenz-Meyer 2003).

Cílem tohoto textu¹ je ukázat postoje české vlády a vládních úředníků a úřednic, kteří měli otázky genderové rovnosti při přípravě na vstup ČR do EU na starosti. Na základě toho pak argumentuji, že právě přístup vlády k potřebě zavádění legislativy pro genderovou rovnost a řešení genderové diskriminace a nerovností v naší společnosti přispěl nejvíce k tomu, že nová legislativa v praxi nefunguje, že nejsou zaváděna pozitivní a další opatření na podporu genderové rovnosti a že potenciál gender mainstreamingu nebyl aktivován a stal se pouze formálním nástrojem, který není využíván v praxi (Roth 2006). Ve své analýze vycházím z výsledků projektu „Constructing Supranational Political Spaces: The European Union, Eastern Enlargement and Women’s Agency“², který byl řešen v ČR a Polsku v letech 2002–2005, a v jehož rámci byly provedeny rozhovory s ženskými nevládními neziskovými organizacemi, politiky a političkami, úředníky a úřednicemi ČR a Evropské komise, kteří se zabývali problematikou genderové rovnosti nebo se účastnili jednání o vstupu ČR do EU.³ Nejdříve na základě vládního „Pozičního dokumentu“ analyzuji pozici české vlády v otázkách genderové rovnosti, se kterou vláda vstupovala do období příprav na vstup do EU. V další části analyzuji rozhovory s politiky nebo političkami a úředníky nebo úřednicemi, kteří byli zodpovědní za implementaci kapitoly

rovných příležitostí žen a mužů a vyjednávání s EU v těchto otázkách. V poslední části představím pohled úředníků Evropské komise a české mise v Bruselu na danou situaci u nás během předstupního jednání.

Jako hlavní problémy s fungováním institucionální struktury pro prosazování genderové rovnosti byly identifikovány tyto: a) instituce pro genderovou rovnost s omezenými pravomocemi a zároveň pouze na centrální vládní úrovni, ne v regionech; b) v oboru nevzdělaný a nezainteresovaný personál, který se často mění a vyvíjí jen minimum aktivity; c) interakce mezi státem a ženskými NNO, které měly znalosti a zájem o problematiku genderové rovnosti, nebyly časté a nezakládaly spolupráci, ale spíše se vyznačovaly zneužíváním ze strany státu (Pavlík 2004, Pavlík 2006a, Einhorn 2005). Situaci nechuti a odmítavého postoje politiků a političek i veřejnosti řešit otázky rovnosti žen a mužů a změnu v důsledku vstupu ČR do EU výstižně shrnuje vedoucí oddělení Rovnosti žen a mužů na Ministerstvu práce a sociálních věcí v rozhovoru, který jsme s ní uskutečnili v roce 2003: „*Ten vstup určitě. Já si myslím, že on sehrál, víte, obrovskou roli právě v tom, že vlastně ukázal, že ta rovnost žen a mužů to není něco, co chtěli kdysi komunisti, a že ty kvóty, že o nich třeba mluví i ta Evropská unie, že ten volební zákoník je má.*“

Pro ženské NNO vstup do EU znamená, respektive podle reality spíše negativního a formálního postoje zástupců a zástupkyň státu měl znamenat, výrazně pozitivní obrat ve smyslu posunu problematiky, kterou prosazovaly z okraje zájmu společnosti mezi hlavní politické otázky v procesu vstupu ČR do EU. Stát však svým postojem tato očekávání nenaplnil.

Pozice české vlády na začátku vyjednávacího období

„Poziční dokument České republiky ke kapitole 13: Sociální politika a zaměstnanost“, který byl vládou zpracován na začátku vyjednávacího období⁴ v letech 1997 – 1999, obsahuje stanovisko: „V oblasti rovných příležitostí pro ženy a muže analýza právních norem ČR a ES ukázala, že platný právní řád ČR je v zásadě slučitelný s principy rovných příležitostí, avšak nezajišťuje beze zbytku úplnou transpozici sekundárního práva ES do vnitrostátních podmínek.“ A dále: „Česká republika proto nevidí žádný důvod pro vyžádání přechodných opatření v této kapitole Acquis. Téměř všechny institucionální infrastruktury již existují a jsou funkční. Období vstupu ČR do EU bude věnováno jejich zdokonalení. Zbývající potřebné infrastruktury budou vytvořeny do data vstupu ČR do EU.“ (Poziční dokument...1999: 3) Součástí před-

kládací zprávy Pozičního dokumentu v roce 1999 je i Návrh vyjednávací pozice ČR v podoblasti Rovnosti příležitostí pro muže a ženy, jejímž gestorem už v té době bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Vyjednávací pozice ČR a její zdůvodnění obsažené v tomto dokumentu pak je následující:

„Česká republika je připravena akceptovat okamžikem vstupu do EU všechna práva a povinnosti vyplývající z primárního a sekundárního práva Evropského společenství v oblasti rovných příležitostí pro muže a ženy a nebude pro zavedení tohoto práva požadovat přechodné období.“

Tento dokument tak objasňuje poněkud ambivalentní postoj české vlády k vytváření legislativy rovnosti mužů a žen. Vysvětluje strategii vlády mechanicky přejmout vše, co je nutnou podmínkou vstupu ČR do EU, a nezáměrně vytvářet vlastní legislativu nebo vyjednávat o specifickém kontextu nebo podmínkách ČR, které by zakládaly další rozpracování a upřesňování legislativy, nebo dokonce výjimky. Vláda se domnívala, že český právní řád již je v zásadě shodný v otázkách rovnosti žen a mužů s právem EU. V otázkách, které bylo třeba doplnit či legislativně změnit nebo nově zavést, zastávala vláda hledisko změny na zcela formální úrovni bez analýzy specifického kontextu české společnosti.

„Východiskem tohoto postoje je skutečnost, že zákaz diskriminace z důvodu pohlaví je zakotven v článku 3 ústavní Listiny základních práv a svobod ČR a respektován jako jeden ze základních principů demokratické společnosti a celého právního řádu ČR.“

Rovnost mezi muži a ženami a podmínky pro všestranné uplatnění žen ve společnosti a v osobním životě byly součástí oficiální ideologie komunistického režimu v ČR. Ženy v této době získávaly významné postavení v dříve typicky mužských profesích, podílely se na vědeckém výzkumu, nacházely významné uplatnění v lékařství a jiných společensky významných oborech. *Jejich relativně vysoká účast ve společensko-politickém životě i ve formální ekonomice však nebyla pouze výsledkem emancipačního úsilí a svobodné volby, ale byla podmíněna státními zásahy a nařízeními a ekonomickou nutností druhého příjmu v domácnosti. To mimo jiné vedlo v 80. letech k částečné ztrátě podpory a zájmu veřejnosti na emancipaci žen, která měla v českých zemích výraznou tradici (zvýraznění – aut.). Tyto zkušenosti dokazují, že nedomyšlená, formální podpora pracovní, společenské a politické emancipace žen neposiluje jejich rovnoprávnost, ale naopak ji mohou podpořit podmínky svobodného výběru, individuálního rozhodování.“* (Předkládací zpráva...1999)

Ve stručné Předkládací zprávě k Pozičnímu dokumentu ČR při vyjednávání o vstupu do EU našla vláda místo na vysvětlení svého velmi zdrženlivého postoje k otázkám rovnosti žen a mužů a zavádění nové legislativy a dalšímu posilování rovnosti pohlaví ve společnosti vůbec. Jde o argumentaci, která se objevuje ve vyjádření politiků a politiků a úředníků a úřednic po celé vyjednávací období a opírá se o „negativní“ zkušenost se zavedením rovnosti pohlaví na politické úrovni státu. Stát bohužel nikdy v průběhu 90. let neinicíoval analýzu společenského klimatu, která by uká-

zala, zda „ztráta podpory a zájmu veřejnosti na emancipaci žen“, pokud byla skutečná, byla způsobena „státními zásahy a nařízeními“ ve smyslu zajištění rovnosti nebo „ekonomickou nutností druhého příjmu v domácnosti“. Jde totiž o dvě významně odlišné příčiny. Problémem, ze kterého ústí naprosto nedostatečný zájem státu na řešení otázek genderové rovnosti, je možná právě to, že stát, jak je vyjádřeno v Předkládací zprávě v době vyjednávání, viděl pouze dvě možnosti: 1. „nedomyšlenou, formální podporu emancipace žen“, nebo 2. „svobodný výběr a individuální rozhodování“ bez podpory státu a propracované legislativy, respektive volný trh bez regulace, např. ve formě přesné a podrobné definice diskriminace z důvodu pohlaví. Z toho pak zcela jasně plyne nedostatečná důvěra v legislativní změny v oblasti genderové rovnosti, které nebyly domyšleny vzhledem ke kontextu české společnosti a které tak byly většinou politiků a politiků považovány za „nutné zlo“, které je třeba pro dobro věci vstupu ČR do EU.

Tento dokument vhodně ilustruje pouze začátek procesu vstupu ČR do EU. Podobný obrázek však nabízejí i další analýzy dokumentů z předvstupního jednání (např. Lorenz-Meyer 2003).

Na základě tlaku Evropské komise v předvstupních jednáních a spolupráce žen-politiků a ženských NNO, které připravovaný vstup do EU, ale i další mezinárodní události a dokumenty (CEDAW) využily jako argumenty, nicméně později vznikl politický tlak, který významně přispěl ke vzniku infrastruktury pro prosazování genderové rovnosti v letech 1998–2001. Průběhu vzniku a struktury institucionální základny na vládní úrovni ani její kritice se zde nebudu věnovat, protože je předmětem dalších sociologických analýz a politických dokumentů (např. Pavlík 2004, Pavlík 2006a, Pavlík 2006b, Hašková, Křížková 2006)

Nezodpovědní s odpovědností

Zanedbání genderových otázek v průběhu transformace české společnosti v 90. letech a v rámci vyjednávání o vstupu ČR do EU se projevilo významně i tím, že ani velmi omezeného prostoru, který byl oficiálně těmto otázkám na politické úrovni státu věnován, se neúčastnili odborníci nebo odbornice a politici nebo politiky, kteří se dlouhodobě otázkami genderové rovnosti zabývají. Téměř celá 90. léta byla totiž činnost nevládního sektoru v oblasti genderové rovnosti, na který byli navázáni i vědci, vědkyně a další odborníci a odbornice v těchto otázkách, politickou úrovní státu v podstatě ignorována. Navíc i celá agenda vyjednávání o vstupu ČR do EU byla vložena do působnosti Ministerstva zahraničních věcí, a to včetně veřejné mediální kampaně o vstupu ČR do EU, která předcházela referendu. S některými pracovníky a pracovníkyněmi MZV, kteří se vyjednávání účastnili, jsme provedli na začátku roku 2004 rozhovory. Z rozhovorů vyplynula katastrofální neznalost a nezáměr o genderové otázky a ukázalo se, že někteří neznají dokonce ani základní vládní dokument k problematice rovnosti žen a mužů „Priority a podněty vlády při prosazování rovnosti mužů a žen“, který vláda pravidelně každoroč-

ně vydává a pověřuje úkoly všechna ministerstva z hlediska genderové rovnosti.

Cituji zástupkyni MZV, která byla zodpovědná za informační kampaň před referendem o vstupu ČR do EU v roce 2003: „...dozvěděla jsem se o tom, že tady údajně je taky na ministerstvu, myslím, že nějaká skupinka pro rovné příležitosti, ale myslím si, že to je hodně formální, že se toho ujal z důvodu nějakého nařízení nebo z důvodu nějakých institucionálních procesů, že dokud totiž nebude trošku i ta poptávka přímo v té struktuře, tak ty instituce se tomu víc věnovat nebudou.“

Postoj státu k genderovým otázkám v kontextu vstupu ČR do EU, v rámci její legislativy je rovnost žen a mužů jednou z prioritních oblastí, vystihuje citace předsedy senátního Výboru pro Evropskou integraci z rozhovoru, který jsme s ním vedli v roce 2004: „...jinak si myslím, že to nebyl ten nejzásadnější, jak bych to řekl, není to problém, který by nějakým zásadním způsobem ovlivňoval podmínky vstupu České republiky do Evropské unie.“

Neaktivní postoj státu k otázkám rovnosti žen a mužů i v průběhu vyjednávacího období o vstupu ČR do EU reflektovaly političky, které v tomto období spolupracovaly s ženskými NNO. Poslankyně za ČSSD, která je v otázce genderové rovnosti výjimečně aktivní političkou, zhodnotila situaci takto: „Já si myslím, že jsme to hluboce podcenili, jo, že to bylo podceněné a že to bylo podceněné i tou minulou vládou ... naprosto je podceněná jakákoliv veřejná diskuse. Ta je velice neopatrná...“

Zástupkyně ženských NNO viděly v době před vstupem ČR do EU výhodu vstupu do EU mimo jiné v rozšíření politického prostoru (horizontálně i vertikálně), jehož jsme se stali součástí, a v důsledku toho i v nutnosti změny postoje českých politiků a političek k řešení jednotlivých problémů. „Po vstupu budeme součástí širšího prostoru (společensví), bude nutné být otevřenější, takže už nebudou jen naše problémy, do kterých nám nikdo nemůže kecat.“ Optimismus některých ženských nevládních organizací však byl přehnaný, jak se ukázalo z rozhovorů se zástupci Evropské komise, které jsme provedli na konci roku 2003 v Bruselu. Z rozhovorů jasně vyplynulo, že direktivy Evropské komise jsou pouze rámcové a pokud se jejich implementací do praxe bude chtít národní vláda vyhnout a zavede pouze nutné formální změny legislativy, Evropská komise nebude podporovat strategii obejití národní úrovně a neobráti se přímo na evropské orgány.

Cituji z rozhovoru, který jsme provedli se zástupcem Directorate General (DG) Enlargement na podzim roku 2003 v Bruselu: „Když se podíváme na tu situaci celkově, tak nutně dojdeme k závěru, že jakékoli téma, které se plně nedostane k diskusi na národní úrovni, nemůže být diskutováno na úrovni EU. Bez toho, aby národní orgány umožnily rozvoj toho tématu a bez jejich zájmu o tento rozvoj, nemůžeme očekávat žádný vývoj na multinárodní úrovni ... Ženská agenda musí být jasně demonstrována nejdříve na národní úrovni a pak teprve musí zaujmout odpovídající pozici na multinárodní úrovni.“ (překlad – aut.). Kde se však měla na vládní úrovni národních států, které se připravovaly na vstup do EU, ženská agenda a zá-

jem o řešení genderových nerovností z ničeho nic a bez výrazné podpory EU vzít, nám však již tento úředník pro otázky rozšiřování nesdělil.

Většina politiků a političek, úředníků a úřednic české vlády totiž zastávala názor, že není co řešit a kapitola genderové rovnosti je v přístupových jednáních zcela bezproblémová. Tento přístup demonstruje i člen stálé mise ČR v EU, se kterým jsme vedli rozhovor v Bruselu ve stejné době v roce 2003. „V této kapitole jsme my o žádné přechodné období nežádali. Ty asociace více méně proběhly hladce, třikrát se poskytly nějaké dodatečné informace, kde Evropská unie neměla úplně jasno. ... ve smyslu, že jsme to vysvětlili, a kapitola byla předběžně uzavřena, takže k tomu prvnímu květnu příštího roku my budeme mít všechny předpisy transformovány do naší legislativy.“

Zahraniční vědkyně, které studují proces východního rozšiřování EU, upozorňovaly na to, že integrace genderových témat během předvstupního období byla zanedbána a „EU nedostatečně využila svůj vliv při prosazování genderového povědomí v zemích střední a východní Evropy“ (překlad – aut.) (Bretherton 2001: 75). Změny byly provedeny pouze na legislativní úrovni a nebyly vyvinuty mechanismy jejich implementace do praxe ani snaha vymáhat jejich dodržování (Stratigaki 2000).

Přístup české vlády a úředníků a úřednic k politice genderové rovnosti v souvislosti se vstupem ČR do EU byl a je naprosto technokratický. Z rozhovorů s politiky a političkami v ČR většinou jasně vyplývá jejich naprostá neznalost této problematiky, často nezájem a zároveň špatné nebo nedostatečné personální obsazení. V ČR se vyjednávání neúčastnil, ani ho nijak výrazně neovlivnil, nikdo z odborníků a odbornic na tuto problematiku, ani z úředníků a úřednic nebo politiků a političek, kteří tématu rozumějí. V Bruselu se ukázalo jako problém jasné podcenění potřebné kapacity pracovníků zastupujících Českou republiku, kteří byli přetížení aktivitami, ale i zcela nesouvisejícími tématy, jimiž se měli zabývat. Otázkou však také je, zda Evropská komise neměla být aktivnější partnerkou českým úředníkům a vládě a iniciovat jejich vzdělávání mnohem dříve, než k tomu později došlo apod.

Cenný pohled zvnějši

Skutečnost, že otázky genderové rovnosti byly mezi dalšími otázkami transformace českého právního řádu a české ekonomiky výrazně podceněny, si uvědomovali i úředníci a úřednice v Evropské komisi. Zástupce DG Enlargement například reflektuje prostor a pozornost v rámci politických i mediálních debat, který byl tématům genderové rovnosti věnován:

„... je obecně zřejmé, že historie a role žen ve veřejném životě v ČR sahá do 30. a ne pouze do 70. let. Ale v České republice se vždycky najde důvod odsunout genderová témata pryč nějakým elegantním způsobem, zvláště, když je tak málo žen v zastupitelských orgánech státu.“ (překlad – aut.)

Způsob implementace genderové rovnosti v národních státech záleží na přístupu politiků a političek k politice Ev-

ropské unie a národní politici a političky jsou také Evropskou komisí vnímány jako důležití „prostředníci“ mezi veřejností daného národního státu a evropskou politickou úrovní. Komunikace a vztahy s politiky nebo političkami je proto velmi důležitá a nelze ji obejít. Bohužel, zejména na začátku vyjednávání o vstupu ČR do EU docházelo k situacím, které byly nepochopitelné i evropským úředníkům a které vytvářejí zkreslený nebo jednostranný obraz o České republice.

Cituji zkušenost úředníka delegace Evropské komise v ČR: „*Během setkání s delegací Evropské komise na začátku 90. let Václav Klaus prohlásil, že Evropská unie je největší charita, jakou ve svém životě viděl.... Takže debata s veřejností přistupujících zemí bude možná (řídka úředník EK – pozn. aut.), ale pouze pod podmínkou, že národní politici nebudou blokovat spolupráci a budou schopní a ochotní se toho také zúčastnit nebo to alespoň podporovat. V zemích EU totiž normálně funguje a je běžné, že politici, kteří reprezentují určitou zemi v evropské instituci, zprostředkovávají a koordinují setkání mezi jejich národními neziskovými organizacemi a evropskými politiky.*“ (překlad – aut.)

Myslím si, že česká vláda by si měla být více vědoma také obrazu, který vytváří navenek. Během vyjednávacího období si totiž Česká republika vysloužila podle rozhovoru s evropským úředníkem z roku 2003 následující image: „*Víte image České republiky v Evropské unii je image země, kde věci jako rovnost a legislativa prostě nemohou fungovat.*“ (překlad – aut.) (rozhovor s evropským úředníkem z roku 2003)

Shrnutí

Přístup většiny českých politiků a političek, úředníků a úřednic pověřených zabývat se otázkami genderové rovnosti v období před vstupem ČR do EU se vyznačoval především nezájmem a neznalostí této problematiky. Je možné identifikovat dva hlavní faktory v názorech zástupců a zástupkyň českého státu k těmto otázkám, které jejich přístup vysvětlují. Prvním faktorem bylo a je přesvědčení, že na straně české veřejnosti není poptávka a ani potřeba významných legislativních opatření na podporu rovnosti žen a mužů nebo vývoje odpovídající infrastruktury, neboť zásada rovnosti je již zakotvena v Ústavě České republiky. Zavedení direktiv EU do české legislativy bylo těmi, kdo za ně byli zodpovědní, obvykle chápáno jako jednoduchá technická úloha, která je vyžadována pouze jako podmínka vstupu do EU, která by jinak nebyla potřeba. Druhým faktorem bylo zdůrazňování negativních zkušeností s rovnostářskou politikou za komunistického režimu, které jako by měly varovat či odrazovat před důsledky, které tato politika měla. Tyto dva faktory, které politici a političky, úředníci a úřednice vyjadřovali směrem k veřejnosti, pak spolu s nedostatkem kroků k implementaci této legislativy a anti-diskriminačních opatření, která by nové instituce skutečně propojila s praxí, vyústily v nedostatek důvěry veřejnosti v legislativní změny, které byly v oblasti rovnosti žen a mužů provedeny. Bylo by však také potřeba podrobit kritickému pohledu přístup Evropské komise a jejich úřední-

ků, zda udělali dost pro to, aby si čeští úředníci a politici byli vědomi důležitosti této problematiky a měli dostatek informací k tomu se jí zabývat.

Literatura

- Bretherton, Ch. 2001. „Gender Mainstreaming and EU Enlargement: Swimming Against the Tide?“ *Journal of European Public Policy*. Vol. 8, No. 1: 60-81.
- Čermáková, M., Hašková, H., Křížková, A., Linková, M., Maříková, M. 2000. *Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Einhorn, B. 2005. „Citizenship, Civil Society and Gender Mainstreaming: Contested Priorities in an Enlarging Europe.“ *Czech Sociological Review*, Vol. 41, No. 6: 1023–1040.
- Hašková, H., Křížková, A. 2006. „Rozhodčí a hráči: Vliv socio-ekonomické transformace a evropské integrace na ženské občanské skupiny.“ Pp. 81–102 in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů v České republice po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, A., Hašková, H. „The Impact of EU Accession on the Promotion of Women and Gender Equality in the Czech Republic.“ In Roth, S. „Gender Issues and Women’s Movement in the European Union.“ Berghahn Publ. – forthcoming.
- Lorenz-Meyer, D. 2003. „Policy Initiatives and Tools to Promote Women’s Participation and Gender Equality in the Process of the Czech Republic’s Accession to the European Union.“ Pp. 59–85 in Hašková, H., Křížková, A. (eds.) *Women’s Civic and Political Participation in the Czech Republic and the Role of European Union Gender Equality and Accession Policies*. Sociological Papers 03/9, Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Pavlík, P. (ed). 2004. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Gender Studies, o. p. s.
- Pavlík, P. (ed). 2006a. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů za rok 2006*. Praha: Gender Studies, o.p.s.
- Pavlík, P. 2006b. „Originální experiment české vlády aneb jak prosazovat politiku rovných příležitostí bez odpovídajícího institucionálního zabezpečení.“ Pp. 131–141 in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů v České republice po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Předkládací zpráva a Poziční dokument České republiky ke kapitole 13 Acquis: Sociální politika a zaměstnanost. 1999. Nепublikovaný dokument.
- Roth, S. 2006. „Sisterhood and Solidarity? Organizing for Gender Issues and Women’s Equality in the Enlarged European Union.“ Paper presented at the *Gender, Citizenship and Participation Conference*, London School of Economics, March 23–24, 2006.
- Stratigaki, M. 2000. „The European Union and the Equal Opportunities Process.“ Pp. 27–48 in Hantrais, L. (ed.).

Gendered Policies in Europe. New York, NY: St. Martin's Press.

Zippel, K. 2004. „Transnational Advocacy Networks and Policy Cycles in the European Union: The Case of Sexual Harassment.“ *Social Politics*, Vol. 11, No. 1: 57–85.

Poznámky

1 Výsledky studia tohoto tématu, které rozšiřují a doplňují tuto verzi textu, jsou a budou dále publikovány [Hašková, Křížková 2006, Křížková, Hašková forthcoming]. Vzhledem k délce textu jsou tedy uváděny jen některé citace, které pouze ilustrují bohatost materiálu, která byla kombinací různých metod v průběhu výzkumu získána.

2 Projekt „Constructing Supranational Political Spaces: The European Union, Eastern Enlargement and Women's Agency“ byl koordinován Joannou Regulskou (Rutgers University) a financován National Science Foundation USA v letech 2002–2005.

3 V tomto textu vycházím z rozhovorů, které byly v letech 2003–2005 provedeny s představitelkami 38 ženských ob-

čanských skupin a nevládních neziskových organizací, s osmi českými političkami/politiky a státními úřednicemi/úředníky, kteří byli aktivní v oblasti prosazování genderové rovnosti a/nebo byli pověřeni implementací genderové rovnosti v ČR nebo dalšími otázkami v rámci přístupových jednání a příprav vstupu do EU, a s pěti představitelkami a představiteli Evropské komise, kteří se věnovali problematice genderové rovnosti nebo východního rozšiřování EU.

4 Počátek vyjednávacího období o vstupu ČR do EU vymezují rokem 1996, kdy byla Českou republikou podána oficiální přihláška k členství v EU, ale skutečné kroky k tomu, aby byla Česká republika uznána členem Evropské unie, začaly až v roce 1998.

Mgr. Alena Křížková vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd UK, kde v současnosti v rámci Ph.D. studia pracuje na tématu Životní strategie žen a mužů v české podnikatelské sféře. Je vědeckou pracovnící a zastupující vedoucí oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR.

FEMINISMUS A SEXUÁLNÍ VÝCHOVA¹ / LUCIE JARKOVSKÁ

Sexuální výchova ve školách je dobrým příkladem pro pochopení významu feministického sloganu „soukromé je politické“. Ačkoli se týká stránky lidského života, která je považována spíše za soukromou, je jedním z nejpolitizovanějších předmětů vyučovaných ve školách. Jak upozornil již Foucault, soukromá je sexualita jen zdánlivě, právě její usměrnění do soukromí (nejlépe do rodičovských ložnic) je aktem politickým. Sexualita je nedílnou součástí kultury a jako taková je využívána k politickým cílům. V 19. století byla její regulace směrem k manželské heterosexuality způsobem podpory fertility, a tudíž oporou národním státům, které potřebují vyprodukovat silný národ (Foucault 1999: 10). Příklad sexuální výchovy poukazuje na neadekvátnost dichotomií soukromého a veřejného, nepolitického a politického, tak jak byly ustaveny v moderní době. Sexualita není ničím soukromým, či pouze soukromým, ale je podle Foucaulta výsledkem mocenských diskursů, odráží se v ní společenské hierarchické struktury.

Proces politizace sexuality prostřednictvím zájmu o sexuální výchovu ve školách lze dobře sledovat v zemích se silnou pozicí katolické církve, jako je např. Slovensko či Polsko, kde se odehrává bouřlivá veřejná diskuse o tom, zda sexuální výchova má vůbec ve školách své místo, a kde existuje tlak na to, aby byla konzervativní, pojednávala sexualitu jako dar od boha a byla prezentována jako výchova k manželství. Sexuální výchova zde má nábožensko-moralizující tón a prostřednictvím regulace sexuality směřuje k upevnování genderově asymetrické sociální struktury ve sféře partnerských vztahů a rodiny. Jak upozornila Šmausová (2004), i v zemích, kde si feminismus² a reflexe dekonstrukce gen-

deru vydobyly respektovanější místo, je sexuální výchova předmětem politik, i když působících opačným směrem. Stává se jedním z prostředků posilování genderové rovnosti. Na příkladu německých výukových materiálů k sexuální výchově Šmausová ukázala, že koncept normativní heterosexuality ztrácí v Německu svůj vliv, neboť slast už není spojována s prokreací, a tím dochází k narušení legitimacy duální genderové struktury.

Sekulární Česká republika stojí někde mezi těmito dvěma póly. Konzervativní, moralizující přístup se objevuje spíše zřídka³, sexuální výchova ale ve školách nepatří mezi frekventovaná témata, o kterých se veřejně diskutuje. To by mohlo svědčit ve prospěch liberálního přístupu k sexualitě. Lobby usilující o konzervativní přístup nemá silnou vyjednávací pozici a např. čeští sexuologové propagující svého druhu otevřenost v diskusích o sexu, patří k mediálně známým a populárním osobnostem. To přispívá k dojmu, že sexualita není v Česku tabu a že se o sexu bavíme otevřeně, a to i s dětmi ve škole.

Avšak je česká výuka skutečně liberální? V liberálním pojetí je sexualita svázaná s rovností, sexuální subjektivitou, neomezenou individuální volbou a individuální zodpovědností definovanou principem nepoškozování. Jak uvádí Kathryn P. Morgan, sexuální vzdělávání postavené na liberální teorii je vnímáno jako nezbytný prostředek k zodpovědnému sebeurčení v oblasti sexuality a je mu přiznána vysoká instrumentální hodnota. Avšak její analýza (amerických) materiálů, určených k sexuální výchově dětí a mládeže, které byly prezentovány jako liberální, ukázala, že mnohé z nich neprosazují liberální hodnoty, naopak ve jménu se-